

בס"ד, י"ז כסלו התשפ"ד

בבא קמא דף כ"ח – עשיית דין לעצמו, מזיק באונס

מושגים:

1. לא עביד איניש דינא לנפשיה --
ר"נ ורב יהודה נחלקו האם אדם רשאי לקחת את החוק לידיים ולעשות דין לעצמו.
רב נחמן אמר שאפילו לדעת רב יהודה שסובר שאדם לא רשאי לקחת את החוק לידיים אלא חייב ללכת לבי"ד, מדובר דווקא כשאין לו הפסד מייד, אבל אם עד שיילך לבית הדין ייגרם לו נזק מותר לו לעשות דין לעצמו.

שאלות:

1. עמוס נכנס עם פטיש לבית של יוסי, ושבר קירות כנקמה על כך שיוסי ניכס לעצמו חלק מהרכוש המשותף, האם מותר לו לעשות כך דין עצמי?

(מבוסס על מקרה אמיתי משנת תשס"ט)

ראינו אתמול מחלוקת {האם עביד איניש דינא לנפשיה}, האם אדם יכול לעשות דין לעצמו. שר"נ סבר שכן, ור"י סבר שרק אם ייגרם לאדם הפסד אם הוא יטרח ללכת לבית הדין.

הגמ' בעמוד א' מנסה להביא שבעה מקורות תנאיים על מנת לברר את השאלה האם אדם יכול לעשות דין לעצמו,

- (1) הברייתא אומרת שאם שור טיפס על הגב של שור אחר על מנת להרוג אותו, ובעל השור התחתון עשה דין לעצמו והזיז את השור שלו, וכתוצאה מכך השור העליון נפל ומת. בעל השור התחתון פטור. והגמ' מניחה שמדובר על שור מועד ובעל השור התחתון יכל לתבוע את כל הנזק שלו בבי"ד, וקשה על ר"י שנעשה כאן דין עצמי במקום שאין הפסד. הגמ' מתרצת שמדובר בשור תם ויש הפסד כי אם הוא לא י'טפל' בעניין בעצמו, הוא יפסיד חצי הנזק. הגמ' מקשה מהסיפא של הברייתא, שאם בעל התחתון דחף את השור העליון והוא מת, אז הוא כן חייב על הנזק. והשאלה היא מדוע אסור לו לעשות דין לעצמו? הגמ' מתרצת שגם כשהוא עושה דין לעצמו הוא צריך לגרום מינימום נזק לשור המזיק, ולכן היה צריך להזיז את השור שלו, ולא לדחוף את של חבירו. ובודאי לא לגרום נזק לא נצרך כמו בשאלה שלנו.

- (2) הגמ' מקשה ממקרה בברייתא שראובן מילא את החצר של שמעון בחביות יין, לשמעון מותר להיכנס ולצאת מביתו תוך כדי שהוא שובר את החביות של ראובן. מכאן קושיא על ר"י שהרי שמעון עושה דין לעצמו ללא קשר להפסד שנגרם לו.

רנב"ו, מתרץ שאפשר להעמיד את הברייתא שמותר לשמעון לצאת להיכנס לביתו ולשבור חביות רק בשביל למנוע הפסד למשל להביא שטר מכירה להוכיח שהחצר היא שלו ולא של ראובן, או כשהוא יוצא לתבוע בבית הדין להגן על בעלותו על החצר.

(3) הגמ' מביאה ברייתא שלומדת מפסוק שעבד עברי נרצע שלא רוצה להשתחרר ולעזוב את ביתו של אדונו בשנת היובל, האדון יכול לפנות אותו בכח. וזה קשה על **רב יהודה**, שהרי אין לאדון הפסד אם העבד נשאר בביתו.

הגמ' מביאה שני תירוצים שאפשר להעמיד את הברייתא **כרב יהודה** שמדובר שלאדון יש הפסד אם העבד יישאר אצלו. או שמדובר על עבד גנב, שעד עכשיו פחד מהאדון, אבל עכשיו שבאופן עקרוני הוטא משוחרר הוא לא פוחד וגונב. או שמדובר שהעבד העברי רוצה להמשיך לחיות עם השפחה הכנענית ועובר על איסור אחרי שהוא משוחרר. ולכן מותר לאדון להכותו להפרישו מהאיסור. וזה לא נקרא עשיית דין עצמי.

(4) הגמ' מנסה להוכיח מהמשנה שלנו, שאומרת שדווקא אם אדם נתקל בחבית ברה"ר הוא פטור מלשלם על החבית, ומשתמע שאם הוא שובר בכוונה הוא חייב, גם אם בעל החבית מילא את כל רה"ר חביות לשיטת **רב**. מכאן שלאדם אסור לעשות דין לעצמו.

רב זביד תירץ בשם **רבא**, שאכן גם אם הוא שבר במזיד ועשה דין לעצמו הוא פטור. והלשון 'נתקל' היא אגב הסיפא כפי שתירצנו בדף של אתמול. שבסיפא אם הוא עצמו הוזק מהחבית כשהוא שבר אותה הוא מקבל פיצוי רק אם הוא נתקל.

(5) הברייתא מבארת, שאשה שנחלצה לעזרת בעלה ואחזה במבושיו של היריב שלו, משלמת כסף. והגמ' מבררת האם גם במקרה שזו האפשרות היחידה שלה להציל את בעלה היא משלמת. כי אז מוכח שלא עביד איניש דינא לנפשיה, אפילו במקום הפסד כשבעלה סופג מכות. הגמ' מתרצת שמדובר כשהיא יכלה להציל את בעלה באופן אחר, אחרת היא כמו שליח בית דין ופטורה כי מותר לה לעשות דין לעצמה.

2. רפאל ודבורה מקומת הקרקע, סגרו את השער של השביל בחצר שלהם שמוביל לגינה הציבורית, שאר השכנים תובעים אותם בטענה שהם עוברים שם שנים רבות, מי צודק?

(מבוסס על מקרה אמיתי משנת תשס"ח)

הגמ' מביאה עוד שני נסיונות לבחון האם לאדם מותר לעשות דין עצמי.

(1) הגמ' מנסה להוכיח ממשנה בב"ב, שאדם שדרך רה"ר היתה עוברת בתוך השדה שלו (מאז ומעולם, או שהוא נתן להם, **רשב"ם**), והוא ניסה לקחת את הדרך הזו ולתת דרך חילופית. המשנה אומרת ששתי הדרכים עכשיו שייכות לרבים. הגמ' מבינה שמבחינה קניינית, זה היה אמור לעבוד, אלא שאין לו דרך לעצור ולמנוע את הרבים מללכת בדרך שהורגלו בה. והגמ' שואלת מדוע שלא יעשה דין לעצמו וייקח מקל, ובכח ימנע מהם לעבור. הגמ' מתרצת, שהוא לא יכול לעשות חילופין כאלה בגלל גזירת חכמים, שמא הוא ייתן לרבים דרך פחות טובה, דרך עקלתון, או בגלל שבפועל לחלק מהאנשים הדרך החדשה פחות טובה. ומכל מקום הוא הפסיד גם את הדרך החדשה, משום שחלק מהציבור כבר התחיל להשתמש בה, ואי אפשר לקחת אותה חזרה.

(2) הגמ' מביאה מקרה מברייתא, שאדם שהשאיר פאה בצד אחד של השדה אבל העניים הלכו ולקחו פאה מצד שני, שני הצדדים נחשבים פאה, ולכאורה האדם הפסיד מדוע שלא יעשה דין לעצמו, ויגרש עם מקל את העניים מהמקום השני? הגמ' מתרצת שהאדם לא מפסיד את שדהו והכוונה בביטוי 'זה וזה פאה' ששתי

הפאות פטורות ממעשר, מאחר ויש לימוד מפסוק שגם מה שהוא הפקיר אפילו אם זה בסוף לא היה פאה זה פטור ממעשר. אבל הוא לא הפסיד ממונית את החלק שהוא הפריש כפאה.

3. יוסי נפל ברה"ר, והשעון שלו נשבר על אבן שאריה השאיר שם, האם אריה צריך לשלם?

המשנה בסוף עמ' א' מביאה מחלוקת, כשלאדם נשברה חבית ונשפכו המים ברה"ר, ואדם אחר הזקק מכך. לדעת **ת"ק** בעל החבית חייב בנזקים, ולדעת **רבי יהודה** חייב רק אם הוא התכוון לשפוך את המים ברה"ר.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים על המקרה הזה,

רב סובר, שבעל החבית חייב רק אם המים לכלכו באופן ישיר את הבגדים של הניזוק. אבל אם הניזוק עצמו החליק ונחבט בקרקע, זה גרמא על ידי המים ובעל החבית פטור מלשלם. ולדעת **שמואל** חייב גם במקרה הזה.

רב מדמה את המים לממונו של האדם כמו השור שלו. לשיטתו אב נזיקין של בור הוא רק במקרה שהפקיר את הבור, כלומר את המים במקרה שלנו.

שמואל חולק וסובר שהמים הם כמו 'בור'. ואמנם למדנו מהפסוק 'שור או חמור' למעט אדם וכלים שעליהם לא משלמים נזקים בבור. אבל **שמואל** אומר שזה רק אם האדם מת כתוצאה מהנזק שנאמר 'והמת יהיה לו'. אבל אם רק נגרם נזק, אז על נזקי אדם **חייבים** ועל הכלי פטורים כי אין משמעות של מוות לגבי כלי. ולשיטת **שמואל** חייבים בנזקי בור גם על חבטה אם אדם נחבל, ולא רק על ההבל שאלו הגזים הרעילים בבור.

רב אושעיא מביא ברייתא ומקשה מהרישא שלה על **רב** ומהסיפא על **שמואל**.

הברייתא אומרת שבנזקי בור חייבים על בהמה ולא על הכלים שעליה. ושאלו וסכין שהניח ברה"ר הם כמו בור.

וזה קשה על **רב** משום שהברייתא מחייבת בסכין ואבן כ'בור' גם אם לא הפקיר אותם. **רב** מתרץ שמדובר בברייתא שהפקיר אותם ורק אז יש פטור על נזק כלים בבור.

הסיפא של הברייתא מוסיפה שאם אדם נפל ברה"ר והצלוחית שבידו פגעה באבן שאדם השאיר ברה"ר ונשברה, בעל האבן חייב בנזק הצלוחית.

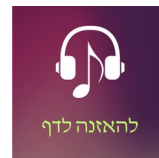
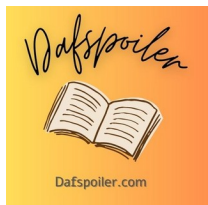
וזה לכאורה קשה על **שמואל** שהחשיב את האבן כבור, ויש עליה פטור של כלים? **שמואל** מתרץ שהסיפא היא דעת **רבי יהודה** שמחייב על נזקי כלים בבור.

על הדין של הברייתא הגמ' מביאה שתי לשונות בדברי **רבי אלעזר**, האם גם כשהאדם נתקל סתם בקרקע והצלוחית נשברה באבן, חייב או פטור. או שחייבים רק כשהאדם נתקל באבן בעצמו ממש.

הגמ' אומרת הלשון שסוברת שגם כשאדם נתקל בקרקע בעל האבן חייב, היא כדעת **רבי נתן** במחלוקת בדף נג, שכשאי אפשר לגבות מבעל הקרקע שהיא כאמור רה"ר, בעל האבן משלם את כל שאר הנזק.

4. המכונית של דוד התקלקלה פתאום באמצע הכביש, וירמיהו התנגש בה עם האופניים, האם דוד צריך לפצות אותו?

רבי יהודה במשנה סובר שבעל החבית שנשברה ואדם ניזוק מהמים שנשפכו ממנה, חייב רק אם הוא שבר את החבית בכוונה.

והגמ' מביאה מספר דעות על איזה כוונה מדובר.
רבה אומר שגם אם כוונתו להוריד את החבית מכתפו והיא נשברה, לדעת **ר"י** חייב.
יוצא מדברי **רבה** ש**ר"מ** סובר שבעל החבית חייב אפילו אם החבית נשברה מעצמה
באונס. וזה קשה משום שהתורה פטרה אדם אנוס, כמו את הנערה המאורסה שנאנסה,
ואין לה חטא מוות, כי היא לא אשמה.
הגמ' מקשה גם מברייתא בתחילת הדף הבא שמשתמע ממנה ש**ר"מ** פוטר על נזקים
באונס, כגון שאדם הניח קנקנים על הגג לייבש אותם והם נפלו ברוח שאינה מצויה
שבעל הקנקנים פטור, כי הוא אנוס.

הגמ' תמשיך לדון במחלוקת הזו בדף הבא.